

נועם אליעזר

❖ בענין ערבות למומר

וכשלו איש באחיו (ויקרא כ"ו, ל"ז).

פירש רש"י, ומדרשו (בתורת כהנים ובסנהדרין כ"ז): **וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה.**

דעת הש"ך דאין דין ערבות במומר

א הש"ך ביו"ד (סימן קנ"א סק"ו) כתב שאין חיוב להפריש מומר מאיסור. והיינו דאין דין ערבות במומר.

ביאור ה"אבני נזר"

ובתשו' "אבני נזר" (יו"ד סימן קכ"ו) ביאר, בזה"ל: "דהנה יסוד הערבות הוא בשבועות (ל"ט). וכשלו איש באחיו, איש בעוון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבין זה לזה. ומוקי לה כשיש בידו למחות ואינו מוחה. והנה קיי"ל מומר מותר להלוות ברבית, ומקור הדברים בבעל התרומות בשם רמב"ן (שער מ"ו ח"א אות ה') משום דמומר לא מקרי אחיך. עי"ש. וכיון דלא נקרא אחיו וערבות ילפינן מקרא דבאחיו, אינו ערב בעד המומר". עכ"ד.

בביאור הפוסקים כאן

ב והנה צריך לומר לפי זה דהא דמפורש בפסוק כאן של "וכשלו איש באחיו", שנאמר לאחר הפסוקים "ואם לא תשמעו לי וגו' להפרכם את בריתי", ועל זה מסיים הפסוק "וכשלו איש באחיו". ובפשוטו משמע דגם אותם שאינם מקיימים מצוות יש בהם דין ערבות. - מכל מקום י"ל דהא דכתיב "וכשלו איש באחיו", קאי על הצדיקים שבדור,

שיענשו על שהיה להם למחות באותם שאינם מומרים.

ביאור ה"עין יצחק"

ג ובתשו' "עין יצחק" (אהע"ז סימן א' סק"ו) ביאר דברי הש"ך, דמכיון דבעוזב דין אין דין ערבות, משום דעוזב דת לא נקרא בן ברית, וכמ"ש התוס' בסנהדרין (ע"ב:), וכמו שהביא המג"א (בסימן קפ"ט סק"א) והבית שמואל באהע"ז (סימן קמ"א ס"ק מ"ז). ומאחר דמשמע בפרשת נצבים שלא נעשו ערבים אלא רק עבור בני ברית, אם כן על המומרים שאינם בני ברית לא נעשו ערבים. - והוסיף ה"עין יצחק", דכל שכן לשיטת הגאונים הסוברים לגבי חליצה, בשו"ע אהע"ז (סימן קנ"ז סעיף ד'), דמומר אינו מחייב בחליצה, וכמ"ש הגר"א (שם סק"ז), אם כן הוא הדין הכא דדרשינן בסנהדרין (ע"ב:) ושבועות (ל"ט). על הפסוק וכשלו איש באחיו, דערבין זה לזה. אם כן י"ל דעוזב דת אינו בכלל הערבות. - אך העיר בזה, דהא רוב הפוסקים באהע"ז (סימן קנ"ז סעיף ד') ס"ל דמומר נקרא אחיו וזוקק ליבום, אם כן הוא הדין שהוא בכלל ערבות.

וע"ש שהקשה עוד על דברי הש"ך מהא דאיתא בסנהדרין (מ"ד.) דמהשעה שעברו את הירדן נענשו על חטא עכן מדין ערבות, אף על פי דמבואר בגמ' שעכן עבר על חמשה חומשי תורה.

במשנתנו פ"ה דמעשר שני מ"א

ד והנה שנינו (בפ"ה דמעשר שני מ"א), דמי שיש לו כרם רבעי או פירות ערלה בשנת

השמיטה צריך לסמנם שלא יכשלו בהם בני אדם. ורבן שמעון בן גמליאל ס"ל דזהו דוקא בשביעית, אבל בשאר השנים אף על פי שיש גזלנים, אין צריך לסמן העצים כדי שהגזלנים יפרשו מהערלה, דהלעיטהו לרשע וימות. - והרמב"ם בפיהמ"ש (שם) כתב: "אבל שלא בשנת השמיטה אין צריך לרשום לפי שאין רשות בני אדם לשלוח ידם ולאכול מה שאינו שלהם, ואם עבר אדם ואכל הרי זה גזלן ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבואו לידי מכשול, לפי שעוון הגזלנות יותר גדול, וכל זה דבר אמיתי". עכ"ל.

קושיית ה"חוות יאיר"

ובתשו' "חוות יאיר" (סימן קמ"ב) הקשה דאמאי אמרינן הלעיטהו לרשע וימות, והרי אם יסמן שהעצים ערלה יפרשו הגזלנים לגמרי, ואמאי לא יתחייב לעשות כן מדין לאפרושי מאיסורא. וע"ע בתשו' "חוות יאיר" (סימן קפ"ה). - ועי' בביאור הגרי"פ פרלא על הרס"ג (ח"ג פרשה נ"ז).

תירוץ עפ"י הש"ך

אכן לפי דברי הש"ך הנ"ל דבמומר אין דין אפרושי מאיסורא, אתי שפיר. - ויעוי' בגליון מהרש"א על דברי הש"ך מה שכתב בזה.

אולם בשו"ת "עין יצחק" (אהע"ז סימן א' סק"ח) ביאר דהא דבמשנתנו ליכא דינא דאפרושי מאיסורא, הוא משום שעל חטאים הנסתרים לא קיבלו ערבות אחד על השני, והתם הוי ליה כחטא של נסתרות.

✦ וידוי על חטאי האבות

והתוודו את עונם ואת עון אבותם (ויקרא כ"ו, מ').

דברי רבינו יונה ב"שערי תשובה"

א) הנה ב"שערי תשובה" (שער א' אות מ') כתב רבינו יונה, בזה"ל: "העיקר הי"ד הוידוי, שנאמר והתודה אשר חטא, ויש עליו להזכיר עוונותיו ועוונות אבותיו כי היה נענש עליהם באחזו מעשה אבותיו בידו, וכן כתוב והתוודו את עונם ואת עון אבותם". עכ"ל.

דברי הגרעק"א

והגרעק"א בשו"ע או"ח (סימן תר"ז סעיף ג') כתב: "בשל"ה דף רל"א, שישיר בעיניו הנוסח אבל אנחנו ואבותינו חטאנו". עכ"ד.

דברי השל"ה

ויעו"ש בדברי השל"ה (במסכת יומא, פרק ג' נר מצוה, ד"ה וכתב החסיד כו') שהביא דברי רבינו יונה ב"שערי תשובה" הנ"ל, וז"ל: "וכתב החסיד רבינו יונה בשערי התשובה, כשיתודה יזכר עוונותיו ועוונות אבותיו, כי היה נענש

שצריך להתוודות על עוון אבותינו. - וכבר כתב כן הרמב"ן על התורה כאן (ויקרא כ"ו, ט"ז) בד"ה והסתכל כו'. - וכבר נתבאר לעיל (אות א') בשם רבינו יונה ב"שערי תשובה", דזהו צורת הוידוי להתוודות גם עוון אבותם, וכמ"ש הגרעק"א בחידושיו לשו"ע הנ"ל.

בביאור הוידוי על חטאי האבות

ג) והביאור בזה י"ל, דהא כתב הרמ"א או"ח (סימן תר"י סעיף ד') לענין יום הכיפורים, בזה"ל: "ונוהגים שכל איש גדול או קטן עושין לו נר, גם נר נשמה לאביו ואמו שמתו וכן נכון". והמשנ"ב (שם) ביאר, שמדליקים נר בעבור אביו "כדי לכפר עליהם". - וכיו"ב כתב הרמ"א באו"ח (סימן תרכ"א סעיף א') שמזכירין נשמות המתים שיש להם כפרה. ובשו"ע כתב (שם) דמה"ט נודרין צדקה בעבור המתים כדי שיהיה להם כפרה, והיינו דברא מזכה אבא. - ולפי זה י"ל דלכן צריכים החיים לתקן מעשיהם ועל ידי זה מתכפרים אבותם.

עליהם באחזו מעשי אבותיו בידו, וכן כתיב והתוודו את עונם ואת עון אבותם. עכ"ל. על כן ישיר בעיני נוסח וידוי הספרדים שאומרים אבל אנחנו ואבותינו חטאנו אשמנו בגדנו וכו". עכ"ד.

בפירושי המפרשים בוידוי

על חטאי האבות

ב) הן אמנם דיש להתבונן מאי טעמא צריך להתוודות על עוון אבותיו, הרי מי שאינו מחזיק בעוון אבותיו אינו נענש, ואם כן סגי שיתוודה על עוונותיו. - ובאמת דבפירוש "תולדות יצחק" לרבי יצחק קארו, דודו של הב"י (כאן) ביאר הפסוק "והתוודו את עוונם ועוון אבותם", דאין הכוונה שכך צריך לעשות להתוודות על עון אבות. אלא להיפך כוונת הפסוק שזהו חלק מההליכה בקרי, שבמקום לתלות העוונות בעצמם, יתלו זאת בעוון אבותם, ולכן כתיב להלן "אף אני אלך עמם בקרי". - אמנם בפירוש "כלי יקר" (כאן) הביא פירוש זה, ודחאו, דהרי בדניאל (ט, ט"ז) כתיב "כי בחטאינו ובעוונות אבותינו וגו'", הרי

✦ פדין שדה אחוזה ביובל

ואם משדה אחוזתו יקדיש איש לה' והיה ערכך לפי זרעו זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף (ויקרא כ"ז, ט"ז).

פרש"י, והיה ערכך לפי זרעו, ולא כפי שוויה, אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוים, בית כור שעורים בחמשים שקלים, כך גזירת הכתוב, והוא שבא לגאלה בתחלת היובל, ואם בא

חישוב דמי הפדיון על פי שטחה של השדה

א) הנה שדה אחוזה שהוקדשה אינה נפדית בשוויה, אלא קצבה לה התורה סכום קבוע לפדיונה, בין אם היתה משובחת או גרועה. סכום זה נקבע על פי שטחה של השדה, ועל פי מנין השנים הנותרות עד היובל, דהיינו אם נפדית השדה מיד לאחר שנת היובל, סכום הפדיון הוא חמישים סלעים עבור כל

מהחמישים סלעים עבור כל שנה שעברה, והיינו שמחלקים החמישים סלעים למספר השנים שבין יובל ליובל, ומנכים עבור כל שנה שעברה חלק נוסף.

האם דין גרעון הוא חלק מהערך עצמו

והנה יש לחקור האם דין הגרעון הוא חלק מדין הערך עצמו, דהיינו שלא נאמר בתורה דערך השדה הוא חמישים סלעים, אלא דערך השדה עבור ארבעים ותשע שנים הוא חמישים, וממילא עבור ארבעים ושמונה שנים ערך השדה הוא פחות סלע ופונדיון, ועבור ארבעים ושבע שנים הוא פחות שתי סלעים ושתי פונדיונים וכיו"ב. או דלמא ערך השדה לעולם הוא חמישים סלעים וזהו ערכו האמיתי, רק התורה גירעה מדמי הפדיון על פי השנים שעברו, אבל ערכו העצמי הוא החמישים.

דקדוק מדברי רש"י

ומדברי רש"י בערכין (כ"ד): בד"ה עולה כו', מתבאר דערך השדה הוא מכמות השנים הנותרות עד היובל.

כשיטת התוס' רי"ד

וכיו"ב מבואר בתוס' רי"ד בקידושין (י"ז). לענין הענקת עבד עברי דלרבי שמעון הוא בחמישים שקלים כערכין, ופרכין ואימא כפחות שבערכין. ופירש התוס' רי"ד דפחות שבערכין היינו הפודה שדה בשנה שקודם היובל, שאין נותן אלא סלע ופונדיון. - וע"ש בחידושי הרש"ש שהקשה דהא מבואר בערכין (כ"ד). דנותן חמישים. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מערכים ה"ז). - ונראה לומר דס"ל להתוס' רי"ד, דבאמת הפדיון הוא בסלע ופונדיון, אלא דגזירת הכתוב דדין גירוע אינו יכול להיות בשדה שאין לה שתי שנים נותרות. ויש לדון דגם הוספת חומש המוטלת על הבעלים הפודה שנה קודם היובל, תהיה חומש מסלע ופונדיון ולא מחמישים. אך להצד דנתבאר דעיקר שיווי השדה הוא חמישים לעולם, אלא שנאמר בו דין גרעון, ממילא בגוונא שאין נוהג גרעון הדריגין למידן לפדות בערכה שהוא חמישים.

מקום יש ליתן בה טעם, דכיון דהפודה מן ההקדש את השדה אינה נשארת בידו אלא עד היובל וביובל יוצאה לכהנים, אם כן אין דעת הפודה להשקיע בעיבוד הקרקע, ולכן מעריכין שוויה לפי זרע שעורים שאין צריך עיבוד רב. ואפילו שאם פדאה הבעלים עצמו נשארת בידו לעולם, אין צריך ליתן עבורה יותר ממה ששווה לאחרים.

בערך הפדיון בחמישים סלעים

ג) ובעיקר מה שקבעה התורה שערך השדות הוא חמישים סלעים, יש לחקור האם הוא ערך כללי לשדות בזמן שהיובל נוהג, או דזהו מחמת שהשדה נגאלת רק לארבעים ותשע שנים.

בתוס' ערכין כ"ד ע"א

והנה בתוס' בערכין (כ"ד): בד"ה מ"ט כו', כתבו דאי לאו קרא היה הדין אליבא דרב, דמקדיש בשנת היובל גואל השדה בשוויה ולא בחמישים סלעים. וע"ש. - ומשמע דכיון דשדה זו אינה שייכת לדין גירוע, גם דין חמישים סלעים לא ינהג בה.

חקירת ה"מנחת חינוך"

ולכאורה לפי מה שכתב ה"מנחת חינוך" (מצוה שנה"ס ק"ט) לחקור בדין כהנים ולויים שהקדישו שדה שפודין לעולם, האם גם בהם נאמר דין פדיון בחמישים סלעים. - וע"ש שצידד דפודין השדה תמיד בשוויה, דדין חמישים סלעים הוא דוקא בשדה הנפדית עד היובל. וכן דין גרעון אין שייך בשדה שאין זמן פדייתה מוגבל. והניח בצ"ע.

וכיו"ב חקר ה"שפת אמת" בערכין (כ"ז). - והח"ח בספרו "זבח תודה" בליקוטי הלכות בערכין (כ"ז). דקדק מפרש"י שם בד"ה אלא לרב כו', דכהנים ולויים הדין גם בפדיון חמישים וגם דין גירוע, ע"ש בהגהת הצאן קדשים. - ונידון דין תלוי בזה. דלהצד דיתכן דדין חמישים סלעים נאמר בכל פדיון שדה, ה"נ הוי ליה ערך כללי בכל השדות.

בגדר ניכוי דמי השנים שעברו מהיובל

ד) והנה סכום הנ"ל נקבע עבור הפודה שדהו מיד לאחר היובל, אבל בגוונא שאין השדה נפדית מיד לאחר היובל, מנכים

שטח בשדה הראוי לזריעת חומר שעורים, דהיינו שלשים סאין. וכדאיתא בערכין (י"ד), וברמב"ם (פ"ד מערכים ה"ב). - וב"מנחת חינוך" (מצוה שנה"ס ק"ב) כתב דאם רצה להוסיף על קצבת התורה רשאי. ואם פחת מקצבה זו אין פדיונו מועיל, ואף על פי דבכל התורה חל הפדיון על פרוטה בדיעבד, הכא שאני שהתורה קצבה סכום. [וע"ש ב"מנחת חינוך" שכתב דבהא דאיתא בבכורות (י"ג). דמצוה על הבעלים לפדות את שדהו מן ההקדש, ודרשינן מדכתיב ואם לא יגאל ונמכר, שהוא קודם לכל אדם, דהיינו שאם לא נפדה על ידי הבעלים ימכרנו הגזבר לאחר, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ה מערכים ה"א). וכתב ה"מנחת חינוך", דאפילו אם מוסיף האחר יותר מן הבעלים הבעלים קודם, אף על פי דהתורה קצבה סכום מכל מקום ס"ל לה"מנחת חינוך" דיכול להוסיף. אולם אם לא רצה הבעלים לפדות ושניים אחרים רוצים לפדות, המרבה בדמים עדיף].

בגדר זריעה שעורים לשיעור הקרקע

ב) ובשיעור הקרקע הראויה לזריעת חומר שעורים, דהוא שלשים סאין, מבואר בערכין (כ"ה). דהיינו כשזורע השעורים בידו ולא על ידי שור. - ופרש"י, דזריעה ביד דלילה יותר מזריעה על ידי שור.

ביאור הרמב"ם

ויעוי' ברמב"ם (פ"ד מערכים ה"ב וה"ג וה"ד) שביאר, דמכיון שבית סאה דהיינו שדה הראויה לזריעת סאה שעורים הוא חמישים על חמישים אמה שהם אלפיים וחמש מאות אמות, אם כן לפי זה בית חומר שעורים שהוא פי שלושים מבית סאה, שהחומר שלשים סאין, ושטחו הוא שבעים וחמש אלף אמות, שהם קרוב למאתיים שבעים וארבע מאות בריבוע. והרשב"ם בב"ב (ק"ב:) כתב דבריבוע הוא מאתיים שבעים וארבע אמות פחות טפח ומשהו, והמשהו הוא בין חצי אצבע לשליש אצבע.

ביאור הנצי"ב

ויעוי' בפירוש "העמק דבר" להנצי"ב (כ"א) שביאר דאפילו דקיצבת זרע חומר שעורים בחמישים שקלים הוא גזירת הכתוב, מכל

ופונדיון, אם כן עבור חמישים שנים צריך ליתן ארבעים ותשע פונדיונים שהם חמישים סלעים ופונדיון. ומשינין, דהפונדיון הנוסף על החמישים סלעים הוא קולבון לפרוטרוט.

בפלוגתא דהרמב"ם והתוס'

והרמב"ם (פ"ד מערכים ה"ט) ביאר כוונת הגמ' דאפילו דהסלע ארבעים ושמונה פונדיונים, מכל מקום הרוצה ליקח מהשולחני סלע צריך ליתן לו ארבעים ותשע פונדיונים. - אולם התוס' שם כתבו דחכמים קבעו השיעור סלע ופונדיון לשנה כדי שיהיה הסכום שווה, אבל באמת הסכום הוא מעט פחות מסלע ופונדיון, ובאמת הפודה מיד אחר היובל אינו נותן חמישים סלעים ופונדיון כהרמב"ם, אלא חמישים סלעים בלבד.

גם בשנת היובל עצמה, ואם כן החמישים סלעים מתחלקים לדעת רבי יהודה לארבעים ותשע שנים, ולדעת חכמים לחמישים. אבל לשמואל דס"ל דהקדש בשנת היובל לא חל, אם כן יכול לפדות רק מהשנה שלאחר היובל, ואם כן לדעת רבי יהודה מתחלקים החמישים סלעים לארבעים ושמונה, ולדעת חכמים לארבעים ותשע.

בחלוקת החמישים סלעים

ובערכין (כ"ה.) שנינו, דמנכים עבור כל שנה סלע ופונדיון, והיינו כהשיטה שמחלקים החמישים סלעים לארבעים ותשע שנים. - ובבכורות (נ') פרכינן, דהא בסלע יש ארבעים ושמונה פונדיונים ולא ארבעים ותשע, ואם כן צריך ליתן עבור כל שנה מעט פחות מסלע ופונדיון, דאם גיתן עבור כל שנה סלע

בגדר ערך השדה אהוזה

איברא מלשון הפסוק משמע דהערך הוא חמישים סלעים לעולם, רק דאם לאחר היובל יפדה יש דין ונגרע מערכך. - ולפי זה מתבאר הא דמצינו דהבעלים גואל בגירוע, ולכאורה הרי אינו פודה עד היובל אלא לעולם. וצ"ל דזהו ערך השדה.

בחישוב מספר השנים בין יובל ליובל

ה) והנה חישוב מספר השנים שבין יובל ליובל, תלוי בשתי מחלוקות, מחלוקת רבי יהודה וחכמים, בערכין (כ"ד:), האם היובל חל אחת לארבעים ותשע שנה או אחת לחמישים שנים. ועוד נחלקו (שם) רב ושמואל בהמקדיש בשנת היובל עצמה אם חל ההקדש, דרב ס"ל דההקדש חל, ולכן יכול לפדות את השדה

פדין בכל הכסף כאחד ומקח בכיוצא בו

מחילה בסחורה של שותפות, מכל מקום ככהאי גוונא שלא רצה ליתן חלקו בהסחורה להתעסק בו, י"ל דדמי למה שכתב בנתיבות המשפט סימן צ"ה סק"ג, ועיין משכתבתי לקמן סימן ר' סעיף ז' בהג"ה כו". עכ"ד.

דברי המהרש"ם בספר "דעת תורה"

ה) והמהרש"ם בספר "דעת תורה" (יד"ד סוף הלכות טריפות, אות ס"ט) הזהיר בענין מכירת חמץ לגוי, שיזהרו לאחר הפסח, לקנות את החמץ בחזרה מהגוי קנין גמור, דאם לא כן יש חשש ביטול מקח. וציין לדברי הנתיבות המשפט (בסימן צ"ה סק"ג) הנ"ל. - והיינו דכשלא יחזרו ויקנו את החמץ מהגוי, יש לחוש שמא לאחר זמן יבוא הגוי וידרוש את סחורתו שקנה במכירת חמץ, וכשהישראל יסרב ליתן לו, יש לחשוש שהגוי יטעון טענת ביטול מקח, ויתבטל המקח למפרע.

כתשו' דמש"א שהובא ב"דברי הגאונים"
 (ב) והמהרש"ם בספר "משפט שלום" (סימן קע"ו סעיף י"ח, בהוספה מקונטרס אחרון אות ל"ג) הביא מספר "דברי גאונים" בשם "דמשק אליעזר", בדין שנים שקנו סחורה ביחד, ואחד דחה את חבירו, ולא רצה ליתן לו חלק בהסחורה, ואחר כך היה הפסד, ותובע מהשני באומרו שנודע לו כי על פי הדין היה מחוייב ליתן לו חלק בהריוח, לכן תובע גם את ההפסד. וזה משיב כיון שדחית אותי ואמרת שאני שותף, אין לי חלק בהפסד. - ופסק, דמחוייב ליתן חלק בהפסד.

השנת המהרש"ם

אולם המהרש"ם השיג, וז"ל: "וצ"ע דהא יש כאן ב' דיעות, והמוחזק יכול לומר קים לי. - ואולי מיירי כשהתובע מוחזק. אבל גם בזה י"ל דהרמ"א הא מיירי כשחלק שלא מדעת חבירו, אבל בג"ד שדחה את השני וזה שתק והיה מסכים ונתבטל השותפות. ואף שכתבתי לעיל סעיף ט"ו דלא מהני

ואם אחר היובל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף וגו'
 (ויקרא כ"ז, י"ח).

בבכורות (כ"ה.) איתא, ת"ר מנין שאם אמרו בעלים הרינו נותנין דבר שנה בשנה שאין שומעין להם, ת"ל וחשב לו הכהן את הכסף, עד שיהא כסף כולו כאחד.

דברי הנתח"מ בסי' צ"ה סק"ג

א) הנה ה"נתיבות המשפט" (בסימן צ"ה סק"ג) חידש, דכשם דלוקח שקנה מקח ונתחייב בדמיו ואינו רוצה לשלם, יכול המוכר לבטל המקח, וכמ"ש ה"חלקת מחוקק" (סימן ק"כ סק"ה) והבית שמואל (שם סק"ג) ויתפרש להלן (אות י"ג). הוא הדין נמי להיפך, דמוכר שמכר חפץ ללוקח בקנין סודר במנה ונתן לו הלוקח דמיו, ואחר כך מסרב המוכר ליתן לו החפץ או שהזיקו, יכול הלוקח לבטל את המקח ויחזיר לו המנה, אף על פי שעכשיו אינו שוה מנ.

סברת ה"אמרי בינה" כיו"ב

ד) ובספר "אמרי בינה" (דיני הלואה סימן ס"ג ס"ק ל"ב) כתב בדין מי שמכר חמצו לגוי בערב פסח כדין, ואחר כך קודם זמן איסורו חזר בו הישראל וחטף את שטר המכירה מיד הגוי.

כתשו' "חמדת שלמה"

והביא מתשו' "חמדת שלמה" (או"ח סימן א') דנקט דהגוי יכול לבטל המקח, משום דבודאי לא קנה על מנת שלא ירשהו להכנס וליטול ולהשגיח על שלו, דהוי ליה אומדנא דמוכח המבטל את המקח.

קושיית ה"זית רענן"

והקשה עליו ה"זית רענן" (ח"א סימן י"ז), דהא המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו אין המקח בטל, ואינו חייב רק מדינא דגרמי.

תירוץ ה"אמרי בינה"

ויעוי"ש ב"אמרי בינה" שכתב דגם במוכר יש שעבוד הגוף להעמיד את המקח לרשות הקונה, וכל שלא עמד בחיובו, יכול הלוקח לבטל המקח. - והיינו כסברת הנתניות המשפט הנ"ל דהוי ליה אומדנא דנשתעבד לו להעמיד המקח.

דברי ה"אמרי בינה"

דהנה ה"אמרי בינה" כתב: "יש לחלק ממוחל, דשם כבר הוציא מרשותו כל זכות שיש לו בהשעבוד נכסי דמסר לו השטר וכתב לו שטר מכר, ולא נשאר בידו רק מה שלא היה בכוחו למכור, היינו השעבוד הגוף, והוי כאחר שמזיקו במה שמוחל ולא אסיק אדעתו שאחר כך יעשה עול וימחול. מה שאין כן בנידונו של הבעל חמדת שלמה ודאי כל המוכר לחבירו חייב להעמיד לו מקחו, וגופו נשתעבד להלוקח להעמיד לו מקחו וגופו נשתעבד להלוקח להעמיד המקח שנשאר בידו אף דאם נאבד אחר כך שלא בפשיעתו של מוכר פטור, מכל מקום כשנאבד על ידי גרמתו שלא העמיד המקח לא מפטר המוכר מחיובו, וכיון דלא הניח להלוקח לכנס לחצרו שקנה ולהשגיח על המקח ודאי אנן סהדי ואומדנא דמוכח הוא דלא קנה על דרך זה, כיון שהוציא ממנו השטר, ואינו יכול לבוא

לחדר ולהשגיח הוי כמו שלא העמיד לו המקח, אף דכבר נגמר הקנין, מכל מקום כיון שחטף ממנו ראיותיו ולא הניח לו ללכת לחדרו הוי כלא רצה להעמיד המקח, דעל זה נשתעבד להעמיד לו המקח." עכ"ד.

מוכר שמכר חפץ ללוקח בקנין ונתן הלוקח דמיו ואח"כ מסרב המוכר ליתן החפץ או שהזיקו

ה) והנה כתיב בפרשת חקת בענין פרה אדומה "אשר לא עלה עליה עול וגו'" (במדבר י"ט, ב). ויעוי"ש בפסיקתא דאיתא: "פעם אחת הוצרכו ישראל לפרה אדומה, מצאוה אצל נכרי אחד כו', נתנו לו כל מה שביקש מהם, אמר להם הניחוה עד למחר ולמחר תיקחוה, מה עשה אותו הטמא, העלה עליה עול. ומנין ידעו, ב' שערות יש לה על צווארה כיון שעולה עליה עול מיד נופלות. אמרו קח את שלך ותן לנו המומן שכבר נפסלה הימנו." ע"כ.

קושיית ה"כלי חמדה" דמכיוון והפרה נקנתה לישראל היאך בטלו המקח

ז) ובספר כלי חמדה (בפרשת חוקת, מכתב ה') הקשה בהך מדרש, דהא לשיטת הרמב"ם גוי קונה גם בכסף. וה"ה ישראל מגוי, כמ"ש הש"ך בחו"מ (סי' קצ"ד סק"א). וכעת נקנתה הפרה לישראל. והיאך ביטלו המקח. - ואין לומר דחייב הגוי מדין מזיק, דהא הו"ל היזק שאינו ניכר. - והוסיף להקשות דהו"ל קם ליה בדרכה מיניה. - ובאמת הלשון "קח את שלך" משמע שנתבטל המקח. וצ"ע היאך ביטלו המקח.

מיישב עפ"ד הנתח"מ כפי' צ"ה סק"ג

ז) ונראה ליישב עפ"מ שחידש הנתח"מ (בחו"מ סי' צ"ה סק"ג), דכמו דמצינו דלוקח שקנה מקח ונתחייב בדמיו ואינו רוצה לשלם, דהמוכר יכול לבטל המקח, וכדקיי"ל באהע"ז (סי' ק"כ). הוא הדין להיפך, דמוכר שמכר חפץ ללוקח בקנין סודר במנה, ונתן לו הלוקח דמיו, ואח"כ מסרב המוכר ליתן לו את החפץ או שהזיקו, יכול הלוקח לבטל המקח ויחזיר לו המנה, אע"פ שעכשיו אינו שוה מנה. - ויעוי' עוד בדברי המהרש"ם בספרו "משפט שלום" (סי' ר' ס"ז בהג"ה. וסי' קע"ו ס"ח אות ל"ג).

בביאור הפסיקתא

ולפ"ד הנתח"מ יתיישב הפסיקתא הנ"ל, דאע"פ דאם נתן הגוי הפרה לישראל שקנאו, ואח"כ נתן עליה עול לא היה חייב לשלם להם. אך כל זמן שלא נתן להם עדיין הפרה, אע"פ שנקנית להם בקנין כסף, מ"מ כל שהזיקה אפילו בהיזק שאינו ניכר, ולא העמיד לפניהם הפרה בהכשירה, שעל זה שילמו בדמים מרובים, נתבטל המקח למפרע.

דברי ה"אמרי בינה"

ח) וביסוד דינו של הנתח"מ, יעוי' כיו"ב בספר "אמרי בינה" (דיני הלואה סי' ס"ג ס"ק ל"ב) בנידון מי שמכר חמצו לגוי בערב פסח כדין, ואח"כ קודם זמן איסורו חזר בו הישראל וחטף שטר המכירה מהגוי. - דבתשו' "חמדת שלמה" (או"ח סי' א') נקט דיכול הגוי לבטל המקח, משום דבודאי לא קנה על מנת כן שלא ירשהו ליכנס וליטול ולהשגיח על שלו. - ובשו"ת "זית רענן" (ח"א סי' י"ז) הקשה ע"ד החמד"ש דמ"ש ממוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו, דאין המקח בטל, ואינו חייב רק מדינא דגרמי. - וה"אמרי בינה" יישב דברי החמד"ש, דיש לחלק מדינא דמוחל שט"ח, דהתם כבר הוציא מרשותו כל זכות שיש לו בהשעבוד נכסים דמסר לו השטר וכתב לו שטר מכר, ולא נשאר בידו רק מה שלא היה בכוחו למכור, דהיינו שעבוד הגוף. והו"ל כאחר שמזיקו במה שמוחל ולא אסיק אדעתו שאחר כך יעשה עולם וימחול. משא"כ בנידון דברי החמד"ש, ודאי דהמוכר לחבירו חייב להעמיד לו מקחו, וגופו נשתעבד להלוקח להעמיד המקח שנשאר בידו, אע"פ שאם נאבד אח"כ שלא בפשיעתו של מוכר פטור, מ"מ כשנאבד ע"י גרמתו שלא העמיד המקח לא נפטר המוכר מחיובו. וכיון שלא הניח להלוקח להכנס לחצירו שקנה, ולהשגיח על המקח, אנן סהדי ואומדנא דמוכח הוא דלא קנה בכה"ג, מכיון שהוציא ממנו השטר ואינו יכול לבוא לחדר ולהשגיח הוי כמו שלא העמיד לו המקח. אע"פ שכבר נגמר הקנין, מ"מ מכיון שחטף ממנו ראיותיו ולא הניח לו ללכת לחדרו הו"ל כמו שלא רצה להעמיד המקח, דעל זה נשתעבד להעמיד לו המקח.

הוכחת הנתה"מ דכשמוכר ע"מ לשלם כ"ז שלא שילם החפץ של המוכר

(ד) ובנתה"מ (סי' צ"א סק"ט) כתב דמוכר מהח"מ והב"ש הנ"ל, דהמוכר על מנת לשלם מיד, אין המעות רק כחוב עליו, אלא שכל זמן שאינו משלם גוף החפץ הוא של המוכר.

ראיית הנתה"מ מהשיטמ"ק בשם תשו' הרי"ף

וע"ש ב"נתיבות המשפט" שהוסיף במהדורא בתרא, שכן הוא להדיא בשיטמ"ק ב"מ (ע"ז): בד"ה ואמרו כו', בשם תשובת הרי"ף. - ע"ש שכתב הרי"ף: "אמנם אם שום אחד אינו רוצה לחזור בו, והמוכר קיבל מקצת דמים והוא דוחק לקבל השאר, והקונה אומר אני רוצה שימתין לו בשאר המעות, לא נגמר המקח לא בכלול ולא במקצתו, אלא בפריעת כו', או שיקבל על עצמו להחליט לו עתה המוכר ויזקוף עליו השאר בחוב". עכ"ל.

דעת הנתה"מ דחה"מ והב"ש מיירי אפילו כשלא התנה במפורש

(ט) ויטוד דברי הנתה"מ, דהא דכתבו הח"מ והב"ש שכשנותן לו הגט על דעת שישלם מיד, ואם לא שילם הגט גזל בידו, מיירי אפילו לא התנה מפורש, אלא שאמר לו סתם.

דברי הנתה"מ בסימן ק"צ סק"ז

(טז) והנה כיו"ב נקט ה"נתיבות המשפט" (בסימן ק"צ סק"ז) בדינא דשו"ע חו"מ (שם סעיף י) דהיכא דעייל ונפיק אזוזי יד מוכר על העליונה, וכתב הנתה"מ: "נראה דהא דיכול הלוקח לכופו להמוכר בקיום מקצת המקח כנגד הדמים שנתן, היינו דוקא כשהלוקח טוען שרוצה ליתן המעות עדיין, רק שהמוכר רוצה לבטל מטעם דעייל ונפיק אזוזי ודוחה אותו. אבל אם הלוקח טוען שעדיין אין לו מעות ורוצה ליתן מעות כשיזדמן לו, יכול המוכר לבטל המקח לגמרי, כי לא מכר לו רק אדעתא ליתן דמים". עכ"ד.

בתשו' הרי"ף

והביא מתשו' הרי"ף, בזה"ל: "וכן כתב השיטה מקובצת בהדיא, ריש פרק האומנין (ב"מ ע"ז): בד"ה וז"ל הרי"ף בתשובה וכו', וז"ל, אמנם אם שום אחד מהם אינו רוצה לחזור בו,

דהנועל בית חברו, דאינו אלא מבטל כיסו של חברו, ופטור. - ובהכרח צ"ל דיש חילוק בין אחר שמונע מהשוכר לדור בביתו, דבכה"ג דיינינו רק מחמת דיני מזיק. ושאינו מהמשכיר עצמו שמונע את השוכר לדור בביתו, דבכה"ג אפילו בגרמא בעלמא מחוייב להעמיד לו בית אחר. - ומהא יליף הנתה"מ דהוא הדין במוכר חפץ והזיקו דיש עליו טענה במה שלא קיים את חיובו. וע"ע בנתה"מ (סי' שי"ב סק"ה).

דברי הנתה"מ לטעמיה

(א) ועיקר סברא זו, מצינו בנתה"מ (סי' ל"ט ס"ק י"ז, ובסי' ס' ס"ק י"א) כיו"ב. - יעוי"ש במי שמתחייב ליתן לחברו דבר מסויים, ועבר ומכרו לאחר וקלקל חיובו, דחייב לשלם לו דמי שיוויו. והיינו מכיון דהוא גרם בעצמו שלא יעמוד בחיובו.

בראיית הנתה"מ מדינא דשו"ע חו"מ סי' רכ"ז ס"ה

(ב) והנתה"מ (בסי' צ"ה סק"ג) הוסיף עוד ללמוד הדין המחודש הנ"ל, מדינא דקיי"ל בשו"ע חו"מ (סי' רכ"ז סעיף ה), דהמוכר שדה לחברו ויצא עליה עוררין, דאם כבר נשתמש בה הלוקח, אינו יכול לבטל המקח דמצי אמר ליה אחוי טרפך ואשלם לך. אבל אם עדיין לא נשתמש בה, אפילו אם כבר קנה בקנין המועיל, יכול לחזור בו. ע"ש. - ויליף הנתה"מ דהוא הדין בהזיקו מוכר קודם שהגיע לידו. והיינו דעדיין לא נסתיימה חיובו של המוכר להעמיד המקח, מכיון שיצאו עליה עוררין. - ושמעינן דהוא הדין כשהמוכר הזיקו קודם שהגיע ליד הלוקח.

דברי החלקת מחוקק וח"בית שמואל" דכשנותן גט ע"מ לשלם ולא שילם הוי גזל בידו

(ג) והנה הרמ"א באהע"ז (סי' ק"כ סעיף ב') כתב דאם גזל גט, כגון שכתב לו הסופר גט וגזלו ממנו, ולא פרע לו, וגירש בו, לא הוי מגורשת. והחלקת מחוקק (סק"ה) והבית שמואל (סק"ג) כתבו שאם נתן לו את הגט בהקפה, אע"פ שלא שילם לו אח"כ, אין הגט גזל בידה. אבל אם נתן לו על מנת לשלם לו מיד, הוי גזל בידו כשלא שילם.

בביאור דברי האמרי בינה"

וחזינו דה"אמרי בינה" נקט דגם במוכר יש שעבוד הגוף להעמיד המקח לרשות הקונה. וכשלא עמד בחיובו יכול הלוקח לבטל המקח. אדעתא דהכי לא קנה. - והיינו כמ"ש הנתה"מ הנ"ל דהך מילתא דמיא ללוקח שלא רוצה לשלם דמי המקח, דהמוכר יכול לבטל המקח. והיינו משום דהוי אומדנא דאדעתא דהכי שלא יקיים חיובו, לא מכר לו. וה"ב לענין מוכר שאינו רוצה להעמיד המקח או שהזיקו, דאיכא אומדנא הכי. מכיון דגם המוכר נשתעבד להעמיד המקח.

דברי הערך שי"

(ט) וכיו"ב מצינו בספר "ערך שי" בחו"מ (בסי' ר"א) בנידון מי שקנה אצל טבח עור של בהמה קודם שחיטה, והטבח הפשיטה, וקלקלה בהפשטה. - וכתב, דהלוקח יכול לבטל המקח, מפני דלא קנה אדעתא דהכי שהטבח יקלקלנו. - וע"ש שביאר דלא דמי למוכר שטר חוב שלא נשאר על המוכר למעבד מידי. משא"כ בנידון שאלתנו שקנהו קודם הפשט כדי שיפשיטנו ויתנו לו, י"ל דלא קנהו רק בגוונא שלא יקלקלנו. - ויעוי"ש דמדמי הך מילתא לדינא דהמוכר מקח במזומן, ואין הלוקח רוצה לשלם, דיכול המוכר לבטל המקח.

בחילוק בין דברי הערך שי" ובין דברי הנתה"מ והאמרי"

הן אמנם דדברי הערך שי" הוא רק כשלקחו קודם הפשט, דעל המוכר מוטל להפשיטו. אכן דעת הנתה"מ עדיפא מהא, דנקט דדין זה הוא בכל מקח שנשאר ביד המוכר, ועליו ליתנו לו. וכ"ד ה"אמרי בינה" הנ"ל.

בראיית הנתה"מ מדינא דשו"ע חו"מ סי' שי"ב ס"ב

(י) ויטוד דברי הנתה"מ הנ"ל הוא מהא דקיי"ל בשו"ע חו"מ (סי' שי"ב ס"ב) דהמשכיר בית לחבירו וחזר והשכירו או מכרו לגוי או לאנס, שהפקיע שכירות הראשון, דהמשכיר חייב להעמיד לו בית אחר. - דלכאורה קשה למה חייב המשכיר להעמיד לו בית אחר, הרי הו"ל גרמא בעלמא במה שחזר ומכרו או השכירו לגוי, דהלא קיי"ל בשו"ע חו"מ (בסי' שס"ג ס"ו)

לו, ויהיה המוכר עייל ונפיק אזוזי, ויתבטל המקח למפרע, כמבואר בחו"מ סי' ק"צ (סעיף י'), ויהיה הבנים ממזרים, ובקלף אינו מועיל אף אם תרצה האשה ליתן המעות בעצמה, דהא קלף שלה לא אקני ליה רבנן". עכ"ד.

שיטת ה"בית מאיר" בדעת הח"מ והב"ש דדוקא כשהתנה בפירוש שישלם לו מיד ולא פרע הוי הגט גזל

(כ) אמנם בספר "בית מאיר" (באה"ע"ז סי' ק"כ סעיף ב') פליג ע"ד הנתה"מ הנ"ל, וכתב דמש"כ הח"מ והב"ש שבמוכר על מנת לשלם מיד ולא שילם הוי גזל, דמיירי כשהתנה בפירוש בתנאי שישלם לו מיד, ולכן אם לא פרע, הוי הגט גזל, שהרי לא נתקיים התנאי. - וכ"כ ב"משובר נתיבות" (בסי' צ"א ע"ד הנתה"מ סק"ט) דדברי הח"מ והב"ש קמייירי דוקא כשהתנה על מנת לשלם מיד, דהו"ל תנאי במקח. וכ"כ בשו"ת "בית יצחק" (או"ח סי' ע"ד סק"ה).

דברי ה"בית מאיר"

דיעווי"ש ב"בית מאיר" שכתב: "אלא אפילו נתן לו סתם הגט בדרך מכירה, ולא פרע מיד, והסופר יוצא ונכנס לתבוע מעותיו והוא דוחקו, נמי יש מקום לעיין אם לא הגט בטל, דהיינו בסופר שסתמא הוא עני ודחוק למעות, וקיי"ל בסימן הנ"ל (סימן ק"צ) סעיף י"ז דין מטלטלין כדין הקרקע, שאפילו משך והמוכר עייל ונפיק אזוזי לא קני, ומה בכך שכבר הקנהו להאשה, הא מידי דלאו דידיה הקנה, והגט למפרע ברשות הסופר הוה, ולא נתגרשה אלא בדבר שלא קנה". עכ"ד.

דעת הב"מ דאפילו כשלא

קבע זמן לפרעון אלא המוכר דחוק למעות בטל המקח

והנה ה"בית מאיר" לא כתב דמיירי כשהסופר גילה דעתו שדחוק למעות, או שקבע זמן לפרעון, אלא דכיון שהוא עני מוכח שהוא דחוק למעות.

דעת הנתה"מ דדוקא כשקבע זמן לפרעון בטל המקח

(כא) אולם הנתה"מ כתב ב"תורת גיטין" (סי' ק"כ סק"ה) דדוקא כשקבע זמן לפרעון, אם עייל ונפיק אזוזי בטל המקח. - ולפ"ד הב"מ

אלא מפני שדחוק למעות, ולכן אם לא ישלם הלוקח שפיר המוכר יכול לבטל המקח. אבל אם לא יהיה עייל ונפיק אזוזי ביומיה, חזינן שאינו דחוק למעות, והמעות נעשין כחוב, ומכאן ואילך אפילו אם הלוקח לא ישלם כלל, אין המקח בטל. - ועפ"ז כתב ה"תורת גיטין" הנ"ל, שאם הסופר קבע זמן לפרעון הגט, לא תינשא האשה עד שיעבור זמן הפרעון, דישי לה לחשוש שמא יהיה הסופר עייל ונפיק אזוזי ביום המיועד, והבעל המגרש לא ישלם לו, והמקח יהיה בטל, ונמצא גט פסול. אבל לאחר שיעבור זמן הפרעון מותר לה לינשא, שהרי אפילו אם לא ישלם הבעל לסופר, המעות הויין כחוב, ואי"ז דמי המקח, ותו לא יהיה המקח בטל לעולם. - והיינו דכשלוקח במזומן, וכשמשך אינו נותן המעות, דהמקח בטל לגמרי אע"פ שלא התנה בתורת תנאי.

דברי הגרעק"א ביו"ד סי' קע"ד

(יח) ובחידושי הגרעק"א (ביו"ד סי' קע"ד, ע"ד הש"ך סק"ג) מפורש הכי. - דהש"ך כתב שם, שהלוקח קרקע והמוכר קבע זמן לפרעון, דהלוקח יכול לאכול פירות גם אם עדיין לא שילם. - והגרעק"א כתב דזהו דוקא אם כבר עבר הזמן המיועד לפרעון, והמוכר לא היה עייל ונפיק אזוזי, דהמקח נחלט ללוקח. אבל קודם שעבר הזמן המיועד לפרעון, לא יאכל הלוקח פירות, דשמא המוכר יהיה עייל ונפיק אזוזי ביום המיועד לפרעון, והוא לא ישלם לו, ויהיה המוכר יכול לבטל המקח מהחלק שלא שילם לו. - ומבואר דס"ל בדמכירה בהקפה תלוי עד שיעבור הזמן המיועד לפרעון.

דברי ה"תורת גיטין"

(יט) ויעוויין ב"תורת גיטין" (סי' ק"כ סק"ה) שכתב: "עיין חלקת מחוקק (סק"ה) ובית שמואל (סק"ג) דחילקו, דבלקחו במזומן ואינו פורע הגט, גזל ואינה מגורשת, ובלקחו בהקפה ואינו פורע, לא הוי הגט גזל, ע"ש. - ומזה ראייה למה שהבאתי בספרי נתיבות המשפט סימן ק"צ דבלוקח במזומן, וכשמשך אינו נותן המעות, דהמקח בטל לגמרי, אף שלא התנה בתורת תנאי. וע"ש שהבאתי דברי המחנה אפרים שכתב בהדיא כן. - ועוד נראה דאפילו לקחו להקלף בהקפה וקבע זמן לפרעון, דלא תנשא עד יעבור הזמן, דאימר לא יפרע

והמוכר קיבל מקצת מעות, והוא דוחק לקבל השאר, והקונה אומר איני רוצה שימתין לי בשאר המעות עד שיזדמן לי, לא נגמר המקח לקונה לא בכלה ולא במקצתה וכו". עכ"ל. - וכ"כ הנתה"מ (בסי' קצ"א סק"ג).

בגור ביטול מקח

והנה במה שכתב ה"נתיבות המשפט": "ועוד נראה, דבזה לא בעינן שיהיה עייל ונפיק אזוזי ביומו, רק כיון שתובע מעות והלוקח טוען שאין לו, יכול המוכר לבטל המקח. - וכן מוכח באה"ע"ז סימן ק"כ בחלקת מחוקק ס"ק ה' ובית שמואל ס"ק ג' דאם לא פרע לו הוי הגט גזל בידו, אלמא דכשלא נתן מעות לא אמרינן דהוי המעות כחוב עליו, רק שהמקח בטל לגמרי כשאינו נותן מעות והמקח כגזל בידו. וכ"כ ג"כ בעל מחנה אפרים". עכ"ד.

דברי ה"מחנה אפרים"

ובמש"כ הנתה"מ שכדבריו כתב ה"מחנה אפרים", הנה בנתה"מ שלפנינו מצויין למחנ"א (דיני קנין מעות סי' י"ב). וכיו"ב מבואר בספר "משפט שלום" (סי' ק"צ סט"ו). - וכבר העיר בשו"ת "בית יצחק" (או"ח סי' ע"ד סק"ה) דבמחנ"א הנ"ל אין גידון כזה.

אכן צ"ל דכוונת הנתה"מ לדברי ה"מחנה אפרים" (בדיני קנין מעות סי' ד') שחידש דהמוכר חפץ ועל דעת לתת המעות מיד, וכשהמוכר ביקש מעותיו, אמר הלוקח שיתן כך וכך חטים במעותיו, והמוכר נתרצה, דקנה. דאי"ז כקונה במלוה, מכיון שאם לא היה נותן לו מיד, היה יכול לבטל המקח, ממילא חשיב כאילו המקח עדיין ביד המוכר, והוי ליה כמוכר חפץ תמורת חיטים. - וחזינן דדעת ה"מחנה אפרים" דכשקונה מקח במזומן, החפץ עומד עדיין ביד המוכר, אם אין הלוקח משלם לו מעותיו.

דברי הנתה"מ ב"תורת

גיטין" סימן ק"כ סק"ה

(יז) והנה כיו"ב כתב ה"נתיבות המשפט" בספרו "תורת גיטין" (סי' ק"כ סק"ה) והובא ב"פתחי תשובה" (שם באה"ע"ז סי' ק"כ סק"ו), דכשמוכר מקח בהקפה, אם המוכר עייל ונפיק אזוזי ביום המיועד לפרעון, מוכח שהמעות הם דמי המקח, דהא חזינן שלא מכר

שילם, דהוי גזל. וכמ"ש הנתה"מ. - ובפשוטו משמע דהמשנ"ב נקט כה"בית מאיר" דדברי הח"מ והב"ש מיירי דוקא כשהתנה, אבל כשלא התנה לא הוי גזל בידו.

דברי החזו"א

(כד) ובחזו"א (שביעית סי' י' ס"ק י"ג) כתב כדברי הנתה"מ, ע"ש בנידון חילול פירות שביעית כשהמוכר אינו מאמינו ללוקח ליתן לו בהקפה, דהפרעון הוי תנאי, ולא קנה במשיכה עד שיפרע, דאינו מקנהו עד שישלם. ואפילו אם תמצוי לומר דמקנהו מיד, מ"מ אם לא יתן מיד הדמים דעתו לבטל המקח. - וציין שכן כתב הנתה"מ (בסי' צ"א ס"ק ט) בשם הח"מ והב"ש.

דברי ה"נחל יצחק" דד"ו פלוגתא דקמאי

(כה) ובספר "נחל יצחק" (סי' צ"ו ס"ק ד ענף א) כתב דהך חידושה דהנתה"מ הוא שנוי בפלוגתא דקמאי. בשיטת הרשב"א בב"ק (ק"ו), ובשיטת"מ (שם) בשם הרמ"ה.

בסוגיא דב"ק ק"ו ע"א

(כו) דב"ק (ק"ו) דרשינן, וכחש בה פרט למודה בעיקר, ואמרינן כיצד שורי גנבת והוא אומר לא גנבתי, מה טיבו אצלך, אתה מכרתו לי אתה נתתו לי במתנה כו'. ומוקמינן לה בגוונא דקאמר ליה הילך. ופרכינן בהא דתניא אתה מכרתו לי, מאי מודה בעיקר איכא. ומשינינן, לא צריכא דאמר ליה לא נתתי לך דמי, שקיל תורך וזיל. - ובהא דשינוי אתה נתתו לי, פרכינן מאי מודה בעיקר איכא. ומשינינן, דאמר ליה על מנת דעבידנא לך גיח דנפשיה ולא עבדי לך ושקיל תורך וזיל.

קושיית ה"נחל יצחק"

(כז) והנה בהא דמפלגינן בסוגיא בין מתנה למכר, דבמתנה אמרינן על מנת דעבידנא לך גיח נפשיה, אבל במכר לא אמרינן על מנת דאתן הדמים. והקשה ה"נחל יצחק" דאיזה מודה בעיקר שייך במכר כשמודה שלא נתן הדמים, הרי עדיין המוכר לא קנה את החפץ, וצריך קנין חדש בגוף החפץ. להצד דנימא דהיכא דלא פרע דמי המכירה, אין גוף החפץ שייך להמוכר בלא קנין חדש, דהמוכר הוא כמו כל בעל חוב, וגוף החפץ שייך ללוקח.

בקלף שאינו שוה ללוקח, אי"ז כמוכר שדהו מפני רעתה.

מבאר קושיית ה"גט מקושר"

אכן יעוי"ש בדברי ה"גט מקושר", שהוסיף להקשות מכח מכל שכן, דהיינו גם בלאו דינא דמוכר שדהו מפני רעתה, לא יבטל המקח מחמת דעייל ונפיק אזוזי, מכיון די"ל אומדנא להיפך, דהסופר אינו רוצה בביטול מקח, דהלא עיקר מכירת הקלף היתה על דעת לקבל שכר, ולא על דעת לקבל הגט בחזרה, שאינו שוה מידי. ולכן אפילו כשהסופר עייל ונפיק אזוזי, לא יחזיר לו הגט, ולא יבטל המקח, דהא יש אומדנא שאינו רוצה את הגט בחזרה.

דברי המשנ"ב בסי' י"א ס"ק כ"ז

(כג) ובמשנ"ב (בסי' י"א ס"ק כ"ז) משמע דנקט דהיכא דעייל ונפיק אזוזי בטל המקח מאיליו. דיעוי"ש שכתב שאם לקח צייצית בהקפה והמוכר עייל ונפיק אזוזי, והלוקח אינו רוצה לשלם לו, דמדינא אינו שלו, כדקיי"ל בחו"מ (סי' ק"צ ס"י וסעיף י"ז). - והיינו מהא דנקטינן שלא בכל גוויי בטל מקח כשאין הלוקח משלם, אלא דוקא אם ביקש ממנו המעות ביום שנעשה המקח או אחריו, דמוכח שהמוכר נצרך למעות, וכן דוקא אם ידוע שהמוכר מכר את המקח משום שהיה צריך למעות, ודוקא אם ביקש ממנו פעמיים ודחאו, אמרינן שהמקח מתבטל.

במשנ"ב סי' תנ"ד ס"ק ט"ז

אכן אין הכרע בדברי המשנ"ב, דהא מכיון שיכול לחזור אחר כמה ימים מהמקח, לא יצא יד"ח.

ויעוי' במשנ"ב (סי' תנ"ד ס"ק ט"ו) דאם קנה מצה ומשכה לרשותו, אם המוכר גילה דעתו בשעת מכירתו שדחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה, ולכן עייל ונפיק אחריו אזוזי, ומדחהו בלך ושוב, ואינו נותן לו, לא קנה מדינא, וכדקיי"ל בחו"מ (סי' ק"צ סעיף י"ז), וממילא אינו יוצא בהם אח"כ ידי חובת מצה מהתורה.

והנה לכאורה אם גילה בדעתו שאינו יכול למכור בהקפה, תיפו"ל דהמקח בטל כמ"ש הח"מ והב"ש דכשקנה ואמר שישלם מיד ולא

אפילו לא קבע זמן פירעון, כשמוכח שהמוכר דחוק למעות, בטל המקח, כדעייל ונפיק אזוזי.

קושיית ה"גט מקושר" ע"ד

ה"תורת גיטין" וה"בית מאיר"

(כב) והנה ה"פתחי תשובה" אהע"ז (סי' ק"כ ס"ו) הביא מספר "גט מקושר" (בסדר גט ראשון אות י"ז) שהביא דברי ה"תורת גיטין" וה"בית מאיר" הנ"ל, והקשה דהרי במוכר שדהו מפני רעתה, אפילו בעייל ונפיק אזוזי קנה, וכדקיי"ל בשו"ע חו"מ (סי' ק"צ סעיף י"א) דכשמוכר שדהו מפני רעתה, אע"פ דעייל ונפיק ותובע שאר הדמים, קנה הכל, ואין הלוקח יכול לחזור בו. דתביעתו היא לא מחמת שעדיין לא גמר והקנה, אלא כדי שהלוקח לא יחזור בו. - וא"כ בנד"ד נמי, שאין הגט שוה להסופר, ועיקר נתינתו להבעל הוא לצורך נטילת שכר. ואינו דומה לחפץ, שיש לצדד דניחא ליה בחפץ, ושוה למוכר לאחר, אבל הגט אינו שוה לו כלום, דודאי י"ל דבגוונא דעייל ונפיק אזוזי, שלא יחזיר לו הגט, ויאמר לו טול מה שעשית בשכרך. - והרי רש"י בב"מ (ע"ז:) ד"ה הא דעייל ונפיק אזוזי כו' פירש דטעמא דעייל ונפיק אזוזי דאין המקח נגמר בכך, משום דגלי דעתיה דזוזי אנסוהו למכור, וכיון דלא יהיה לו זוזי בשעת דחקו, אמרינן דאדעתא דהכי לא מכר לו. וזהו שייך דוקא במידי ששויו הוא כדמי המכירה עכ"פ. אבל בסופר שכתב גט, אע"פ שהסופר עני ודחוק למעות, פשיטא דלא נחית אדעתא שאם לא יפרע לו בשעת דחקו שיחזיר לו הגט, דהא ודאי דנחית אדעתא שיהיה שכר הכתיבה זקוף עליו בחוב, ויוציא ממנו בדיינים.

מבאר מה שיש ליישב

קושיית ה"גט מקושר"

ולכאורה יש ליישב קושייתו, דדוקא כשהריעותא היתה בשעת המכירה לא נתבטל המקח כשמוכר שדהו מפני רעתה היכא דעייל ונפיק אזוזי. אבל אם בשעת המכירה לא היתה ריעותא, אלא אח"כ נולד הריעותא, שפיר מצי לבטל המקח היכא דעייל ונפיק אזוזי. ולכן בנד"ד דכשהסופר מכר הקלף לבעל, לא היתה ריעותא במכירת הקלף, אלא רק אח"כ כשכתב הגט יש ריעותא

- אלא מוכח דכיון דלא משלם דמי המכירה, הוה למפרע גזל בידו, דבכה"ג לא הקנה לו ונתבטלה המכירה, והו"ל דומיא דאתה נתתו לי על מנת דעבידנא לך ניח נפשא ולא עבד ליה, דנתבטלה המותנה למפרע. וה"ה במכירה אפילו בלא תנאי נתבטל.

בדברי הרשב"א בסוגיא שם

והנה ע"ש דבחידושי הרשב"א בסוגיא התם בתירוצא קמא דמיירי שאמר בדרך תנאי, אבל אם לא היה בדרך תנאי נתבטל המכר. וכ"כ הרמ"ה. והיינו כמ"ש הנתה"מ בכוונת הח"מ והב"ש. אבל בתירוצו השני לא ס"ל הכי. - ולכן העלה ה"נחל יצחק" דהו"ל ספיקא דדינא.

כשיטת הכ"ה סי' צ'

כח) והנה לפי דברי ה"נתיבות המשפט" דכשלא שילם הוה גזל, מוכח כשיטת הב"ח (סי' צ"ז) דלבעל חוב יש דין קדימה בסחורה שמכר. דכ"ז שלא פרע דמי המכירה, הוה גזל בידו.

המוכר על מנת שהלוקח יקיים תנאו

כט) והנה נתבאר דהיכא שמוכר על מנת לשלם, כל זמן שלא שילם, החפץ הוא של המוכר. והיינו אפילו במקום שלא היה תנאי כמשפטי התנאים, גם כן דינא הכי. - אך כשהתחייבות לשלם הוא דבר צדדי, ואמר שיתן החפץ תמורת התשלום לאחריא, ולא עשה התנאי כהלכות תנאים, אלא דנתן החפץ, אינו יכול לבטל נתינתו, ולחזור וליטלנו. - אמנם בתשו' "עין יצחק" (אהע"ז ח"ב סימן מ') נקט דאפילו כשלא מהני תנאים, המקח מתבטל כשלא עמד הלוקח בתנאי.

המוכר ע"מ לשלם מיד

ל) דהנה החלקת מחוקק (בסימן ק"כ סק"ה) וה"בית שמואל" (שם סק"ג) כתבו דכשנתן גט על מנת לשלם ולא שילם הוה גזל בידו.

הוכחת הנתה"מ

והנה ה"נתיבות המשפט" (סימן צ"א סק"ט) הוכיח מדבריהם, דכשמוכר על מנת לשלם, כל זמן שלא שילם החפץ של המוכר. - והיינו דנקט בדברי החלקת מחוקק והבית שמואל שאפילו שלא התנה מפורש שיתן הגט

על דעת שישלם, אלא אמר בסתמא גם כן הוה גזל. וכן כתב ה"נתיבות המשפט" (בסימן ק"צ סק"ז, ובסימן ק"צ"א סק"ג).

השנת הקצוה"ח ע"ד הנתה"מ

לא) אמנם ה"קצות החושן" ב"משובב נתיבות" (בסימן צ"א סק"ט) פליג וכתב דהחלקת מחוקק והבית שמואל מיירי דוקא כשהתנה על מנת לשלם מיד, דלהוה ליה תנאי במקח. וכ"כ ה"בית מאיר" (באהע"ז סימן ק"כ סעיף ב'), וכ"כ בשו"ת "בית יצחק" (או"ח סימן ע"ד סק"ה) - ובחזו"א (שביעיית סימן י' סק"י"ג) נקט כהנתיבות המשפט.

ביטול הגירושין כשהאשה אינה

נותנת קציצת דמי המקח

לב) והנה מדברי ה"נתיבות המשפט" (בסימן צ"א סק"ט, ובסימן ק"צ סק"ז, ובסימן ק"צ"א סק"ג) שכתב דאם אין הלוקח מקיים את מה שנגמר ביניהם המקח בטל, פסק בתשו' "עין יצחק" (אהע"ז ח"ב סימן מ') דאם קצצו תמורה עבור הגט הרי הגט מתבטל כשלא נותנים כפי מה שקצצו, והוסיף ה"עין יצחק" דמה שהמקח בטל בכהאי גוונא אינו משום דהוה כתנאי כפול אלא אפילו היכא דלא מהני תנאים כלל נמי הוה דינא הכי. [ונידון דבריו הוא בענין זוג שעמדו להפרד זה מזה בגט, ונגמר ביניהם שהוא יגרש אותה, והאשה תעקור דירתה מעירו]. וע"ע בספר "נחל יצחק" (סימן צ"ו סק"ד ענף ה').

קושיות מו"ז מרן הגר"ש אלישיב

זללה"ה מדברי הרמב"ן

לג) אולם מו"ז מרן הגר"ש אלישיב זללה"ה בספר "קובץ תשובות" (ח"ב סימן קכ"ה) הקשה על דברי ה"עין יצחק" מדברי הרמב"ן בחידושו ליבמות (ק"ו). דאם נתן גט והתנה עם האשה על מנת שתיתן לו מאתיים זוז, וחזרה אחריו והתחייבה ליתן לו תמורת הגט מאתיים זוז, ונתן הגט סתם, הרי היא חייבת לו מדין שכירות, ויכול לתובעה בבית דין שתתן לו. - וז"ל: "אבל בשאר תנאין בעלמא כגון הילך גיטך ע"מ שתתני לי מאתיים זוז אם בא לתובעה בבית דין ליתן לו אינה מתחייבת בכלום ואין לו עליה אלא תנאה אם נתנה מתגרשה ואם לאו אינה מתגרשה דבמה נתחייבה היא

הרי לא נגמר מעשה ביניהם שתחייב בו לשלם, ואפילו חזרה אחריו ואמרה לו תן לי גט ואתן לך מאתיים זוז ואף על פי שאם נתן סתם חייבת ליתן, כיון שהתנה עליה ובעל מנת אינה חייב לשלם שהרי פירש כפיה שלא אם לא תתן יתבטל המעשה". עכ"ל. - ואם איתא כדברי ה"עין יצחק" שחלות הגט תלוי בתשלום השכירות, ואם אינה משלמת השכירות הגט בטל, נמצא שגם חיוב השכירות אינו ממלט, שהרי בידה שלא לשלם השכירות, ובזה יתבטל הגט וממילא יבטל גם חיוב השכירות, ונמצא שאינו יכול לתובעה בבית דין שתשלם לו את השכירות. אלא ודאי דאין הגט בטל גם כשאינה משלמת לו את השכירות אלא רק מדין תנאי. ולא דמי גט למקח משום דבמקח המחיר הוא תמורת החפץ וחדא מילתא היא, מה שאין כן בגט מה שהאשה מתחייבת תמורת הגט מאתיים זוז אינו מחיר האשה ותמורתה, אלא כדבר צדדי. וממילא היכא שלא התנה בתנאי אלא נתן סתם הגט מוחלט, אם כן גם חיוב השכירות מוחלט, ואין בידה לבטלו.

ביישוב קושיית מרן הגר"ש

לד) אמנם יש ליישב קושייתו, דאין כוונת הרמב"ן שחיוב השכירות הוא מוחלט מכיון שגם הגט הוא מוחלט, ד"ל דהרמב"ן גם כן מודה לתשו' "עין יצחק" הנ"ל דהגט וחיוב השכירות יכולים להתבטל. ודברי הרמב"ן דכשנתן סתם חייבת ליתן, דמיירי על מה שכתב הרמב"ן דבתנאי על מנת שתתני לי מאתיים זוז שאינה חייבת כלל ליתן לו, שהרי לא נתחייבה בכך, ועל ז כתב הרמב"ן שאם חזרה אחריו ונתן הגט סתם, דחייבת ליתן הדמים. ואף על פי שאפשר שיעקר הכל למפרע על ידי שלא תשלם השכירות ויבטל ממילא גם חיוב השכירות, מכל מקום עד שיבטל יש חיוב, ושפיר מצי לתובעה.

מבאר דקדוק דברי הרמב"ן

לה) אכן מסוף דברי הרמב"ן מוכח לכאורה דלא כמ"ש ה"עין יצחק", שכתב דהיכא שהיא חזרה אחריו ומבטיחה מאתיים זוז תמורת הגט אם נתן לה סתם חייבת ליתן לו את השכירות, אבל אם התנה עליה בעל מנת, אין עליה חיוב שכירות, משום שפירש כפיה

בעל מנת ליכא קציצות השכירות שהתחייבה בתחלה וגם ביטול המעשה משום תנאו, מפני שכשהתנה עליה בעל מנת שינה ממה שדברו בתחילה והוי ליה תנאי במקום קציצות שכירות, ואם כן ביטל בזה את הקציצה שבתחילה.

עליה בעל מנת, הרי ביטל בזה מה שדיברו בתחילה, והוי ליה כמו שפירש שהכפיה שלה רק מכח התנאי. - והיינו דאין כוונת הרמב"ן דכשנתן סתם אין כפיה בביטול המעשה, אלא כוונתו דבהתנה עליה בעל מנת אין כפיה אלא בביטול המעשה בלבד, מה שאין כן בנתן סתם דמלבד הכפיה בביטול המעשה יש עוד חיוב השכירות. דכשהתנה עליה בעל מנת ליכא קציצות השכירות דכשהתנה עליה

שלה, שאם לא תתן יתבטל המעשה. ומשמע דאם נתן לה סתם אין הכפיה שלה בטלה בביטול המעשה אלא הכפיה הוא בחיוב תשלום השכירות.

ביטול הקציצה דמעיקרא בתנאו

לו) אולם יש לדחות דמה שכתב הרמב"ן שהרי פירש כפיה שלה כו, דכוונתו דמכיון ששינה ממה שדיברו בתחילה והתנה

בענין חזרת שדה אחוזה לכהנים ביובל

כדכתיב ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד, והיה השדה בצאתו ביובל קודש וגו' לכהן תהיה אחוזתו. והיינו שאם הגזבר מכר השדה לאיש אחר, תצא ביובל לכהנים. ג] אם לא נפדתה השדה מההקדש כלל עד ג] היובל, נחלקו תנאים בערכין (כ"ה): מה דינה. רבי יהודה ס"ל דיוצאת ביובל מההקדש ומתחלקת לכהנים, אבל הכהנים צריכים לתת את דמיה להקדש, שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון. רבי שמעון ס"ל דמתחלקת ביובל לכהנים, ואין הכהנים צריכים לתת את דמיה להקדש. רבי אליעזר ס"ל שאין השדה יוצאת מיד ההקדש לכהנים, אלא נשארת ביד ההקדש אפילו כמה יובלות עד שיפדנה אדם מההקדש, מכיון שפדאה אדם מההקדש הרי השדה בידו עד שנת היובל הקרובה, ובשנת היובל תצא מידו ותתחלק לכהנים. ופסק הרמב"ם (פ"ד מערכים הי"ט) כרבי יהודה.

כ"ז, י"ט), ומבואר בסוגיא דערכין (כ"ה), וברמב"ם (פ"ד מערכים ה"כ). אלא שהרמב"ם שם לא כתב שאם פדה המקדיש קודם היובל נשארת השדה בידו ביובל, אלא כתב שאם פדה המקדיש קודם היובל חוזרת השדה לבעלי. והיינו דחוזרת אליו. והראב"ד הקשה דמה ענין חזרה שייך כאן, הרי השדה נמצאת תחת ידו עוד קודם היובל. וע"ש בכס"מ. וב"מרכבת המשנה" ביאר, דכוונת הרמב"ם לבאר דאפילו אם לאחר שפדה הבעלים את השדה מההקדש מכרה לאחר, תחזור השדה לבעלים ביובל ולא תתחלק לכהנים.

בדין חלוקה לכהנים

ב) והנה בהגיע היובל משתנה דין השדה, אלא דתלוי בידי מי נמצאת השדה בהגיע הביול, וכדכתיב בפסוקים כאן, וכדלהלן. א] אם נפדה השדה קודם היובל על ידי הבעלים, נשארת השדה בידו לעולם, ואינה יוצאת מידו ביובל, כדכתיב ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אותו, ויסף חמישית כסף ערכך עליו וקם לו. והיינו שתשאר בידו לעולם. ב] אם נפדתה השדה קודם היובל על ידי שאר כל אדם, נשארת השדה ביד הפודה עד היובל, וביובל יוצאת מידו ומתחלקת לכהנים,

ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אותו ויסף חמישית כסף ערכך עליו וקם לו. ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. והיה השדה בצאתו ביובל קודש לה' כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו (ויקרא כ"ז, י"ט כ"א).

פרש"י, והיה השדה בצאתו ביובל, מיד הלוקחו מן הגזבר, כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל. קדש לה', לא שישב להקדש בדק הבית ליד הגזבר, אלא כשדה החרם הנתון לכהנים, שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח, י"ד), אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו.

דיני שדה אחוזה שהוקדשה

היאך יכולה להפדות

א) הנה שדה אחוזה שהוקדשה, יכולה להפדות עד שנת היובל, בין על ידי הבעלים ובין על ידי שאר כל אדם, אלא שהבעלים מוסיף חומש. - וכשפדאה הבעלים מההקדש קודם היובל, נשארת בידו לעולם, ואינה יוצאת ביובל לכהנים. וכדכתיב הכא (ויקרא

צטטצטצטצטצטצטצט

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי
(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה
לפי סעיף 46
לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,
טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office:

21 Harav Kotler St.

Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

צטטצטצטצטצטצטצט

